IQTISODIY JINOYATLARNI ANIQLASHDA MOLIYAVIY RAZVEDKA, AUDIT VA MONITORING MATERIALLARINING JINOYAT-PROTSESSUAL MAQBULLIGI: MA'MURIY MA'LUMOTDAN DALILGA O'TISHNING PROTSESSUAL KAFOLATLARI

Inomjonova Durdonaxon Zafarjon qizi

Annotatsiya. Maqolada iqtisodiy jinoyatlarni aniqlashda tergovga qadar tekshiruv bosqichida to'planadigan moliyaviy razvedka, soliq va auditorlik tekshiruvi hamda monitoring materiallarining dalil sifatidagi maqbulligi tahlil etiladi. Oliy sud Plenumining 2018-yil 24-avgustdagi 24-son qarori (2025-yil 23-iyundagi 14-son qaror tahririda) hamda 2024-yil 21-noyabrdagi O'RQ-1003-son Qonun normalariga tayangan holda, jinoyat-protsessual kafolatlarisiz olingan ma'muriy ma'lumotni dalilga aylantirishning to'rt shartli «transformatsiya testi» taklif etiladi.

Kalit so'zlar: tergovga qadar tekshiruv, maqbullik, moliyaviy razvedka, audit, raqamli dalil, hosila dalillar, o'ziga qarshi ko'rsatma bermaslik huquqi.

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ СПОСОБНОСТЬ МАТЕРИАЛОВ ФИНАНСОВОЙ РАЗВЕДКИ, АУДИТА И МОНИТОРИНГА ВЫЯВЛЯТЬ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ: ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ГАРАНТИИ ПЕРЕХОДА ОТ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ИНФОРМАЦИИ К ДОКАЗАТЕЛЬСТВАМ.

Аннотация. В статье анализируется допустимость материалов доследственной проверки по экономическим преступлениям (данные финансовой разведки, налоговых и аудиторских проверок). На основе Постановления Пленума Верховного суда № 24 от 24.08.2018 г. (в ред. от 23.06.2025 г.) и Закона № ЗРУ-1003 от 21.11.2024 г. предлагается четырёхусловный «тест трансформации» административных сведений в доказательства.

Ключевые слова: допустимость, доследственная проверка, финансовая разведка.

THE CRİMİNAL-PROCEDURAL ADMİSSİBİLİTY OF FİNANCİAL INTELLİGENCE, AUDİT, AND MONİTORİNG MATERİALS İN DETECTİNG ECONOMİC CRİMES: PROCEDURAL SAFEGUARDS FOR THE TRANSİTİON FROM ADMİNİSTRATİVE INFORMATİON TO EVİDENCE

Abstract. The article examines the admissibility of pre-investigation materials in economic crime cases (financial intelligence, tax and audit findings). Drawing on Supreme Court Plenum Resolution No. 24 (2018, as amended in 2025) and Law No. O'RQ-1003 (2024), it proposes a four-condition "transformation test" for converting administrative information into evidence.

Keywords: admissibility, pre-investigation, financial intelligence, digital evidence.

Kirish

Iqtisodiy jinoyatlar ko'pincha jinoyat ishi qo'zg'atilishidan oldin, ya'ni soliq nazorati, bank monitoringi, moliyaviy razvedka yoki auditorlik tekshiruvi jarayonida aniqlanadi. Bunday ma'lumot jinoyat-protsessual kafolatlari (himoyachi ishtiroki, huquqlarni tushuntirish, protsessual shakl) doirasidan tashqarida to'planadi, keyinchalik esa ayblovning asosiy dalilini tashkil etishi mumkin. Tadqiqotning markaziy savoli: kafolatsiz olingan ma'lumot kafolatli jarayonda qanday shartlarda dalilga aylanadi?

Masalaning dolzarbligini so'nggi normativ yangilanishlar oshirmoqda. Oliy sud

Plenumi 2025-yil 23-iyundagi 14-son qarori bilan dalillar maqbulligi bo‘yicha tushuntirishlarni tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organlarga ham qaratdi, [9] 2024-yil 21-noyabrdagi O‘RQ-1003-sonli qonun esa JPKga elektron ma’lumotlar va raqamli dalillar tushunchasini kiritdi. [4] Biroq moliyaviy razvedka, soliq va audit materiallarini dalilga aylantirishning yaxlit tartibi normativ jihatdan aniq

belgilanmagan, mavjud qoidalar esa turli hujjatlarda tarqoq. Maqolaning maqsadi shu qoidalarni tizimlashtirish va ularni to‘ldiruvchi takliflar ishlab chiqishdir. Tadqiqotda formal-yuridik, qiyosiy-huquqiy va tizimli tahlil usullaridan foydalanildi.

Ma’lumot va dalil chegarasi. JPK 81-moddasiga ko‘ra dalil ish uchun ahamiyatga ega faktik ma’lumotlar bo‘lib, ular qonunda sanab o‘tilgan manbalardan, jumladan ashyoviy, yozma va raqamli dalillardan olinadi. Qonun tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organlar zimmasiga jinoyat alomatlarini topish hamda JPK qoidalariga muvofiq tekshirib chiqilgach dalil sifatida foydalanish mumkin bo‘lgan ma’lumotlarni aniqlash vazifasini yuklaydi. Demak, qonunning o‘zi bu bosqichda to‘plangan «material»ni dalildan farqlaydi: u tekshiruvdan so‘ng dalilga aylanadi. Oliy sud Plenumi bu jarayonni uch bosqich sifatida tushuntiradi: topish yoki qabul qilish faktini bayonnoma bilan rasmiylashtirish; ob’ektni darhol ko‘zdan kechirish; uni ashyoviy, yozma yoki raqamli dalil sifatida ishga qo‘shish haqida qaror (ajrim) chiqarish. Ariza bilan birga taqdim etilgan hujjat va elektron ma’lumotlar esa ularning kim tomonidan, qachon, qayerda va qanday holatda topilgani aniqlangan hamda ishga qo‘shish haqidagi qaror mavjud bo‘lgandagina maqbul hisoblanadi. Biz ushbu talablarni moliyaviy-iqtisodiy materiallarga nisbatan umumlashtirib, «transformatsiya testi» deb nomlashni taklif etamiz (5-bo‘limga qarang).

Moliyaviy razvedka ma’lumotlari: manba va vakolat muammosi. Pul mablag‘lari bilan operatsiyalarni amalga oshiruvchi tashkilotlar shubhali operatsiyalar haqidagi axborotni maxsus vakolatli davlat organiga taqdim etishi shart; bunday organ sifatida Bosh prokuratura huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti belgilangan. Bu axborot jinoyat belgilarini aniqlashda muhim, ammo protsessual jihatdan ikki xavf tug‘diradi. Birinchisi — manba. Plenum noma’lum yoki jinoyat ishini yuritish jarayonida aniqlash mumkin bo‘lmagan manbadan olingan ma’lumotni, shuningdek tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risidagi qonun talablari buzilib to‘plangan ma’lumotni maqbul emas deb hisoblaydi. Agar xabarnomani yuborgan tashkilot, tahlil mezonlari va axborot yo‘li himoya uchun noma’lum qolsa, uni dalil sifatida ishlatish shu qoidaga zid keladi. Ikkinchisi — vakolat: tergovga qadar tekshiruv yoki tezkor-qidiruv organi surishtiruvchi, tergovchi yoki prokurorning yozma topshirig‘isiz yoxud sud ajrimisiz (kechiktirib bo‘lmaydigan hollardan tashqari) olgan dalil nomaqbul bo‘ladi.

Shu sababli moliyaviy razvedka xabarnomasi dalil emas, tekshiruvni boshlash uchun asosdir. Undagi faktlar JPK tartibida mustaqil tasdiqlanishi kerak: bank hujjatlari

va elektron ma’lumotlar JPK 161-moddasi tartibida olib qo‘yilishi, elektron ma’lumotlar esa mutaxassis ishtirokida ko‘zdan kechirilishi lozim, aks holda ular nomaqbul hisoblanadi. Plenumning 12-bandi bunga imkon beradi: yo‘l qo‘yilgan buzilish sababli nomaqbul deb topilgan ayrim dalillardan tegishli protsessual harakatlar talabga muvofiq qayta o‘tkazilgach foydalanish mumkin, biroq qayta tiklab bo‘lmaydigan harakatlar bundan mustasno. Biz bu mexanizmni «protsessual qayta fiksatsiya» deb ataymiz.

Audit va soliq tekshiruvi: faktik ma’lumot, baholovchi xulosa va o‘ziga qarshi ko‘rsatma.Auditorlik xulosasi yoki soliq tekshiruvi dalolatnomasi jinoyat ishi tashqarisida, boshqa qonunchilik asosida tuziladi. Plenum tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tekshirish JPK 187^1-moddasi talablari buzilgan holda o‘tkazilgan hollarda to‘plangan dalilni maqbul

emas deb hisoblaydi, Jinoyat kodeksining 192²-moddasi esa tekshirish tartibini buzganlik uchun javobgarlik belgilaydi. Amaliy muammo shundaki, dalolatnomada faktik qism (birlamchi hujjatlar, bank ko‘chirmalari) va baholovchi qism («soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash», «zarar miqdori» kabi xulosalar) aralashib ketadi. Faktik ma’lumotlar yuqoridagi tartibda ishga qo‘shilishi mumkin; baholovchi xulosalar esa ekspert vakolatiga tegishli bo‘lib, Plenum zarur hollarda hujjatlarni dalil sifatida qo‘shish masalasini hal etish uchun ekspertiza tayinlash imkonini ko‘rsatadi.[15] Shu bois zarar miqdori va moliyaviy oqibatlar to‘g‘risidagi xulosa sud-buxgalteriya ekspertizasi bilan tasdiqlanishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchi muammo — tushuntirishlar. Konstitutsiyaning 28-moddasi hech kim o‘ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emasligini belgilaydi, himoyaga bo‘lgan huquqlar buzilgan holda olingan dalil esa nomaqbul hisoblanadi. Ma’muriy yoki soliq tekshiruvida shaxs hujjat va tushuntirish berishga majbur bo‘lsa, bunday ma’lumot jinoyat ishida ayblov dalili bo‘la oladimi? Yevropa Inson huquqlari sudi majburlov ostida taqdim etilgan ko‘rsatma va hujjatlardan ayblov dalili sifatida foydalanishni adolatli sud muhokamasi huquqini buzuvchi deb topgan, shaxs irodasidan mustaqil mavjud bo‘lgan va ruxsat (order) asosida olingan materialni esa bundan farqlagan. Bu yondashuv faktik ma’lumot va tushuntirish o‘rtasidagi farqni qo‘llab-quvvatlaydi. Ilmiy adabiyotda ham sukut saqlash huquqining deklarativ mustahkamlanishi va uni himoya qilishning amaliy mexanizmi o‘rtasidagi tafovut qayd etilgan.

Hosila dalillar va algoritmik risk-tahlil.Plenum qarorida nomaqbul dalillar yuridik kuchga ega emasligi va ayblov asosiga qo‘yib bo‘lmasligi belgilangan; bizga ma’lum matnda esa nomaqbul dalil orqali topilgan hosila dalillar taqdiri alohida tartibga solinmagan. AQSh amaliyotida noqonuniy olingan dalil orqali topilgan hosila dalillar ham chiqarib tashlanadi, biroq «mustaqil manba» va «muqarrar topilish» istisnolari bilan cheklanadi. Iqtisodiy ishlarda bu amaliy ahamiyatga ega: qonunga xilof tekshiruv orqali aniqlangan hisobvaraq bo‘yicha keyin qonuniy tartibda olib qo‘yilgan bank hujjatlarining taqdiri shu qoidaga bog‘liq. Plenumning 12-bandidagi qayta fiksatsiya mantig‘i «mustaqil manba» istisnosi bilan uyg‘un keladi.

Soliq va moliyaviy risk-tahlil tizimlari «shubhali» subyektni belgilaganda tekshiruv algoritm natijasiga tayanadi. Bunday natija, bizningcha, dalil bo‘la olmaydi va tekshiruvni boshlashning yagona asosi ham bo‘lmasligi, inson tomonidan mustaqil tekshirilishi va bu qayd etilishi lozim. Xorijiy tajriba ehtiyotkorlikni taqozo etadi: Gaaga okrug sudi 2020-yilda firibgarlikni aniqlash uchun qo‘llangan SyRI risk-indikatorlar tizimini shaffoflik va tekshirilish imkoniyati yetishmasligi sababli Evropa konvensiyasining 8-moddasiga zid deb topgan; Yevropa Ittifoqining Sun’iy intellekt reglamentida esa jismoniy shaxsning jinoyat sodir etish xavfini faqat profil asosida baholash taqiqlangan.

Tahlil asosida quyidagilar taklif etiladi:

1) Transformatsiya testi. Ma’muriy, soliq, audit yoki moliyaviy monitoring materiali quyidagi to‘rt shart bajarilgandagina maqbul dalil hisoblansin: a) manba aniqlangan (kim, qachon, qanday vakolat bilan to‘plagan); b) ma’lumot JPK tartibida qayta fiksatsiya qilingan (bayonnoma, ko‘zdan kechirish, ishga qo‘shish haqida qaror yoki ajrim; elektron ma’lumotlar uchun mutaxassis ishtirokida); v) shaxsdan olingan tushuntirishlar bo‘yicha huquqlar (sukut saqlash, himoyachi) tushuntirilgan; g) baholovchi xulosalar ekspertiza bilan tasdiqlangan.

2) JPKga norma. 95-moddani quyidagi mazmundagi qism bilan to‘ldirish:

«Tergovga qadar tekshiruv bosqichida ma’muriy, soliq, auditorlik tartibida yoki moliyaviy monitoring jarayonida olingan ma’lumotlar ushbu Kodeksda belgilangan tartibda qayta tekshirilib, ishga qo‘shilgunga qadar dalil hisoblanmaydi».

3) Moliyaviy razvedka. Uning ma'lumotlarini faqat tekshiruv va jinoyat ishini qo'zg'atish uchun asos deb belgilash, dalil sifatida esa mustaqil tasdiqlangan faktlardan foydalanish; manba sirini saqlash zarur bo'lganda himoyaga cheklangan ochish tartibini sud nazorati ostida joriy etish.

4) Plenum tushuntirishi. 24-son qarorga moliyaviy razvedka, soliq va audit materiallarining maqomi hamda hosila dalillar («mustaqil manba» istisnosi bilan) haqida tushuntirish kiritish.

5) Algoritmik risk-tahlil. Tekshiruvni boshlashda risk-tahlil natijasi inson tomonidan mustaqil tekshirilganligini qayd etishni majburiy qilish.

Tergovga qadar tekshiruv materiallarining maqbulligi ularning mazmunidan ko'ra qanday tartibda va qanday vakolat bilan olinganiga bog'liq. Moliyaviy razvedka, soliq va audit ma'lumotlari jinoyatni aniqlashda qimmatli asos bo'lib, ular dalilga faqat JPK tartibida qayta fiksatsiya, himoya kafolatlari va ekspert tasdig'idan o'tgach aylanadi. Taklif etilgan transformatsiya testi sud amaliyotida bir xillikni ta'minlaydi va tergov samaradorligini kafolatlar bilan uyg'unlashtiradi. Tadqiqotni sud amaliyotini empirik o'rganish (maqbul emas deb topilgan ishlar ulushi va sabablari) bilan davom ettirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprel, yangi tahrir) // https://lex.uz/docs/-6445145.

2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi (1994-yil 22-sentabr, 2013-XII-son) // https://lex.uz/acts/-111460.

3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (1994-yil 22-sentabr, 2012-XII-son) // https://lex.uz/docs/-111453.

4. O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 21-noyabrdagi O'RQ-1003-son Qonuni (raqamli dalillar bilan ishlash tizimini takomillashtirish to'g'risida) // https://lex.uz/acts/-7228758.

5. O'zbekiston Respublikasining 2004-yil 26-avgustdagi 660-II-son «Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga, terrorizmni moliyalashtirishga va ommaviy qirg'in qurolini tarqatishni moliyalashtirishga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonuni // https://lex.uz/acts/-283717.

6. O'zbekiston Respublikasining «Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (2012) // https://lex.uz/acts/-2107763.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 23-maydagi PF-5446-son Farmoni // https://lex.uz/docs/-3743214.

8. Oliy sud Plenumining 2018-yil 24-avgustdagi 24-son qarori (2025-yil 23-iyundagi 14-son qaror tahririda) // https://lex.uz/acts/-3895986.

9. Oliy sud Plenumining 2025-yil 23-iyundagi 14-son qarori // https://lex.uz/acts/-7613615.

10. Oliy sud Plenumining 2012-yil 13-dekabrdagi 17-son qarori (2024-yil 16-dekabrdagi 39-son qaror tahririda) // https://lex.uz/acts/-2414513.

11. Oliy sud Plenumining 2003-yil 19-dekabrdagi 17-son «Gumon qilinuvchi va ayblanuvchini himoya huquqi bilan ta'minlashga oid qonunlarni qo'llash bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida»gi qarori // https://lex.uz/acts/-1453755.

12. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council (Artificial Intelligence Act), OJ L, 12.07.2024.

13. ECtHR. Funke v. France, no. 10828/84, 25.02.1993; Saunders v. the United

Kingdom, no. 19187/91, 17.12.1996; J.B. v. Switzerland, no. 31827/96, 03.05.2001.

14. Wong Sun v. United States, 371 U.S. 471 (1963); Nix v. Williams, 467 U.S. 431 (1984).

15. Rechtbank Den Haag, 05.02.2020, ECLI:NL:RBDHA:2020:1878 (SyRI).

16. Lutfullaeva M. The Right to Silence of a Suspect in the Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan // Jamiyat va innovatsiyalar – Society and innovations. 2026.